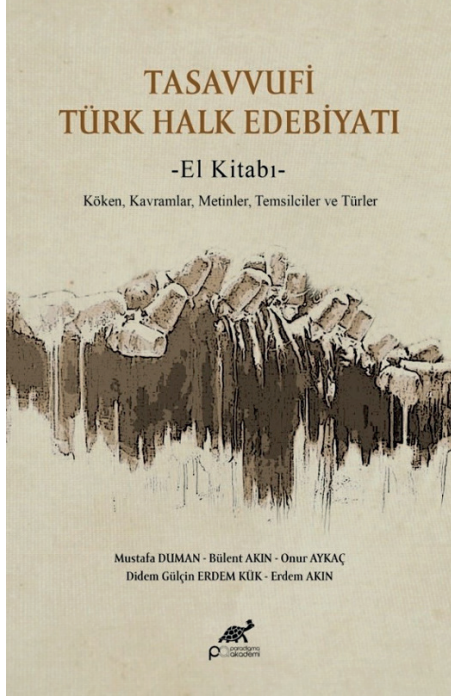

Duman, Mustafa; Akın, Bülent; Aykaç, Onur; Erdem Kük, Didem Gülçin ve Akın, Erdem (2024). *Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı-El Kitabı- (Köken, Kavramlar, Metinler, Temsilciler ve Türler)*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları. 376 Sayfa. ISBN: 978-625-6579-05-7.

Nilüfer YILMAZ *

Kâl ilminden ziyade hâl ilmi olarak tanımlanan tasavvuf geleneğinde, hakikate ilişkin bilginin soyut açıklamalardan çok yaşantı ve tecrübe yoluyla elde edilebileceği anlayışının belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Bu anlayış tasavvufun varlık meselesine yönelen düşünsel çerçevesini şekillendirirken yaratılış ile insan arasındaki ilişkinin de külliyatta çoğunlukla aşk kavramı etrafında anlam kazandığı görülmektedir.

* Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, nilyilmaz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8499-123X.

Tasavvufi düşüncenin Türk toplulukları arasında dolaşıma girmesinde derviş-şairlerin taşıyıcı bir rol üstlendiği bilinmektedir. Sözlü ve yazılı kanallar aracılığıyla gerçekleşen bu dolaşım, tasavvuf edebiyatının oluşumuna zemin hazırlamış ve tasavvufun yaygınlık kazanmasıyla birlikte tasavvufi Türk halk edebiyatı başlığı altında şekillenen edebî üretim de yalnızca şiirle sınırlı kalmamıştır. Öğretici ve anlatıcı işlevler üstlenen nesir türlerinin bu sürece dahil olmasıyla tasavvuf düşünsel bir gelenek olmanın ötesine geçerek şiir ve nesir yoluyla aktarılan bütünlüklü bir edebî alana dönüşmüştür.

Tasavvufun felsefi, ahlaki ve manevi katmanları bir arada taşıyan yapısı, bu alandaki çalışmalarda tek bir yöntemsel perspektifle yetinmeyi güçleştirmektedir. Bu durum, özellikle alanı bütüncül biçimde sunmayı hedefleyen çalışmalarda kendini açıkça hissettirmektedir. Dolayısıyla mukayese yöntemi tasavvufi düşüncenin farklı kültürel bağlamlarla kurduğu ilişkileri ele almaya, tarihsel yaklaşım kavram ve pratiklerin dönüşüm süreçlerini izlemeye, fenomenolojik yaklaşım ise tasavvufi deneyimin anlam dünyasına odaklanmaya imkân tanıdığından alanı sistematik biçimde sunmayı hedefleyen çalışmalarda bu yaklaşımların bir arada düşünülmesi kaçınılmaz görünmektedir. Belirli bir araştırma alanını temel başlıklar altında düzenleyen, tarihsel bağlamıyla birlikte aktaran ve okura yönlendirici bir çerçeve sunan el kitabı türü de tam bu noktada devreye girmektedir.

Mustafa Duman ve Bülent Akın editörlüğünde, beş kişilik bir araştırmacı kadrosunun¹ ortak çalışması olarak hazırlanan *Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı – El Kitabı: Köken, Kavramlar, Metinler, Temsilciler ve Türler* adlı kitap bu ihtiyaca yanıt vermek üzere kurgulanmış bir çalışmadır. “Ön Söz”ün ardından dört ana bölümde yapılandırılan kitapta alanın temel meseleleri tematik alt başlıklar aracılığıyla sistematik biçimde aktarılmakta ve her bölümün sonuna eklenen kaynakçalarla okurun literatürle kuracağı bağ da desteklenmektedir. “Ön Söz” kısmını takiben sırasıyla “Tasavvufun Kökeni ve Tasavvufi Türk Halk Edebiyatının Oluşumu” (s. 1–66), “Tasavvufta Temel Kavramlar, Şiir Örnekleri ve Tahliller” (s. 77–178), “Tasavvufi Türk Halk Edebiyatının Önemli Temsilcileri ve Şiirlerinden Örnekler” (s. 185–319) ve “Tasavvufi Türk Halk Edebiyatında Türler ve Şiir Örnekleri” (s. 329–374) başlıklı dört bölüm kitabın gövdesini oluşturmaktadır.

1 Kitapın yazar kadrosu: Mustafa Duman, Bülent Akın, Onur Aykaç, Didem Gülçin Erdem Kük ve Erdem Akın.

Söz konusu el kitabının “Ön Söz”ünde yukarıda çizilen çerçeveye örtüşen bir konumlanış hemen sezilmektedir: tasavvufun kökeni, insanın kutsal olanla kurduğu mistik ilişkiye bağlanmakta; bu ilişkinin Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte nasıl sistematik bir dünya görüşüne evrildiği anlatılırken edebiyatın bu sürecin “dili” hâline gelişi, tıpkı fizik disiplininin kuramlarını matematik diliyle dışa vurması gibi bir analogiyle temellendirilmektedir. Burada üzerinde durulan önemli bir nokta tasavvufi Türk halk edebiyatının yaygın biçimde Selçuklu ve Osmanlı dönemleriyle sınırlı, güncelliğini yitirmiş bir alan olarak algılandığına yönelik eleştiridir. Yazarlar bu algının aksine Ahmed Yesevî ve Yunus Emre’den Davud Sulari ve Âşık Mahzuni Şerif’e uzanan bin yıllık bir gelenekten söz edilebileceğini öne sürerek böylece bu çalışmanın bir el kitabı olarak kaleme alınma gerekçesini dolaylı biçimde de olsa temellendirmiş olmaktadır. Başlıktaki terminolojik tercih de bu tutumla doğrudan ilişkilendirilebilir: “Dinî-tasavvufi edebiyat” yerine yalnızca “Tasavvufi” ifadesinin seçilmesi, dinî edebiyatın şer’i kurallara dayalı bir yaşam biçimini öğütlemesine karşın tasavvufi edebiyatın sezgi ve aşktan beslenen bir hakikat arayışını işlemesi ayırımına dayandırılmakta; bu fark kitabın “Mistisizm” alt başlığında daha kapsamlı biçimde irdelenmektedir. Eserin beş kişilik bir ekip tarafından kaleme alınmış olmasının ardında da benzer bir titizlik yatmaktadır. Yazarlar her araştırmacının kendi yorumundan kaynaklanabilecek öznel eğilimleri çapraz kontrol yoluyla dengelemeyi amaçladıklarını belirtmekte ve de çok yazarlı yapıyı rastlantısal değil, bilinçli bir tarafsızlaştırma tercihi olarak ortaya koymaktadırlar.

Çalışmanın “Tasavvufun Kökeni ve Tasavvufi Türk Halk Edebiyatının Oluşumu” başlıklı birinci bölümü, birbirini tamamlayan dört alt başlık üzerine kurulmuştur. “Erken Dönem Felsefi ve Mistik Düşüncelerden İslam Felsefesi ve Tasavvufa Uzanan Süreç” adlı birinci alt başlık mitik düşünceden felsefi sorgulamaya, oradan mistik yaklaşımlara uzanan bir düşünsel hatla açılmakta; Hinduizm, Brahmanizm, Mitraizm ve Zerdüştlük gibi erken dönem inanç sistemlerinden Hz. Muhammed dönemi ve züht sürecine kadar uzanan süreç kronolojik bir çerçevede aktarılmaktadır. Çizilen hat bu noktada bırakılmayıp İslam tasavvufuna yön veren düşünürlere doğru genişletilmektedir: Selmân-ı Fârisî’den Medine, Küfe, Basra ve Horasan ekollerine, oradan Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ üzerinden Yeni-Eflatunculuk’un İslam düşüncesine sızışına uzanan çizgi, Gazâlî, Sühreverdî ve İbn Arabî gibi isimlerle özgün bir tasavvuf düşüncesine kavuşturulmaktadır. Alt başlık, tasavvufun tanımına ayrılan bir bölümle noktalanmaktadır. Burada alan yazınındaki çeşitli tanımların yanı sıra “sûfî” teriminin Arapça, Yunanca ve İbranice kökenli etimolojik açıklamalarına da yer verilerek kavramın çok katmanlı doğasına dikkat çekilmektedir.

Bölümün ikinci alt başlığı olan “Tasavvufun Ortaya Çıkışı, Kurumsallaşması ve Türk Kültür Muhitinde Yayılması”, züht döneminden tasavvufa geçişin tarihsel arka planı aktararak kurumsallaşma süreci, ilk tarikatların teşekkülü ve bu yapıların Türk kültür çevresindeki yayılımı buradan hareketle açıklanmaktadır. Söz konusu hat, tasavvufi Türk halk edebiyatının doğuş ve gelişim aşamalarıyla noktalanarak ilerleyen bölümlere geçişin zeminini hazırlamaktadır. Ardından gelen “Mistisizm ve Tasavvuf Edebiyatı” başlığı altında ise mistisizmin tanımından temel özelliklerine, oradan tasavvufa kurduğu ilişkiye uzanan bir akışla kavram irdelenmektedir. Bölümün “Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı Çalışmaları Tarihçesi” adlı son alt başlığında ise Mehmet Fuat Köprülü’den başlanılarak Abdülbaki Gölpınarlı, Sadettin Nüzhet Ergun, Besim Atalay, Rıza Tevfik, Hilmi Ziya Ülken, İlhan Başgöz, Irene Melikoff ve Annemarie Schimmel gibi isimler üzerinden alanın kuramsal yönelimleri, yönlemsel çeşitliliği ve odaklandığı temel meseleler gözler önüne serilmektedir.

Yazarların “Ön Söz”de de belirttiği gibi, tasavvufi kavramlar müstakil bir ansiklopedi çalışmasına konu olabilecek kadar geniş bir alan oluşturmaktadır. Bu sebeple “Tasavvufta Temel Kavramlar, Şiir Örnekleri ve Tahliller” başlıklı ikinci bölümde *zühdt, bâtm-şahir, vahdet/vahdetivücut, rint-abdal-sufi-derviş, âbit-şahit-sofu-hoca, nefis, çile, seyrüsülûk, dört kapı kırk makam, don değiştirme, devir nazariyesi, miraç, nübüvvet-velâyet, bâde-meyhane-saki-sarboş olmak ve gönül olmak* üzere tasavvuf edebiyatını anlamada belirleyici olduğu düşünülen kavramlardan oluşan bir seçki sunularak her kavram şiir örnekleri ve tahliller eşliğinde kendi edebî bağlamı içinde değerlendirilmektedir.

“Tasavvufi Türk Halk Edebiyatının Önemli Temsilcileri ve Şiirlerinden Örnekler” başlıklı üçüncü bölüm, Ahmed Yesevi ile başlamakta ve Davud Sulari ile son bulmaktadır. İkinci bölümde benimsenen seçki mantığı burada da sürdürülmektedir. Mutasavvıfların tasavvufi kimlikleri, edebî yetkinlikleri ve etki alanları esas alınarak Hacı Bektaş Veli, Mevlânâ, Yunus Emre, Nesîmî, Hacı Bayram Veli, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rûmî, Şah İsmail Hatâyî, Pir Sultan Abdal, Niyâzî-i Mısrî, Erzurumlu İbrahim Hakkî, Erzurumlu Emrah, Sümmani gibi isimlerin de aralarında bulunduğu yirmi altı mutasavvıf ve şair tanıtılmaktadır. Yaklaşık bin yıllık bir edebî geleneği temsil eden bu isimlerin yaşamlarına, edebî kişiliklerine ve eserlerine dair bilgiler aktarılmakla birlikte şiirlerinden derlenen örnekler aracılığıyla tasavvufi düşüncenin edebî düzlemdeki yansımaları da somut metinler üzerinden izlenebilmektedir.

Kitabın dördüncü ve son bölümü olan “Tasavvufi Türk Halk Edebiyatında Türler ve Şiir Örnekleri”nde tür tasnifine ilişkin literatürdeki farklı yaklaşımlara değinilmekte;

tasavvuf edebiyatında işlenen temaların iç içe geçmiş yapısı nedeniyle katı ve konu merkezli tasniflerin sınırlı bir açıklayıcılığa sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu saptama doğrultusunda türlerin sıralanmasında yerleşik tasnif modelleri yerine kullanım yaygınlığının esas alındığı bir düzenleme benimsenmektedir. İlahi, nefes, âyin, tevhit, münacat, naat, şathiyye, devriyye, deyiş, methiyye, nutuk, miraciyye, hikmet, nevrüziyye, maktel-mersiye, gülbank, duaz ve menkıbe olmak üzere on sekize yakın tür kavramsal çerçeveleri ve şiir örnekleriyle birlikte tanıtılarak tasavvufi düşüncenin edebî formlardaki çeşitliliği gösterilmektedir.

Bir el kitabı olmanın doğal sınırlarını gözeterek kurgulanan bu çalışma, tasavvufu yalnızca İslami düşünce tarihinin içe kapalı bir alanı olarak değil aynı zamanda farklı geleneklerle kurduğu etkileşimler üzerinden de izlenilebilir bir düşünce dünyası olarak ele almaktadır. Birinci bölümde mitik düşünceden Yunan felsefesine, oradan Yeni-Eflatunculuk'a uzanan hattın izlenmesi bu yaklaşımın somut bir yansımasıdır. Şiir örneklerinin de yalnızca örnekleme işleviyle sınırlı kalmayıp kavramların edebî üretimdeki görünümünü doğrudan aktarması, tasavvuf düşüncesinin metnin genelinde soyut bir düzlemde kalmadan takip edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Tasavvuf edebiyatını yöntemsel çeşitlilikle sistematik biçimde sunmayı hedefleyen el kitabı çalışmaları Türk edebiyatı literatüründe elbette yabancı değildir. Bununla birlikte tasavvufi Türk halk edebiyatını salt halk edebiyatı odağıyla ve el kitabı formatında ele alan çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Söz konusu eserin bu açıdan ayrı bir yer tuttuğu söylenebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, tasavvufi Türk halk edebiyatının kökenini, temel kavramlarını, temsilcilerini ve türlerini bütüncül bir çerçevede bir araya getiren kapsamlı bir kaynaktır. Bölümler arasındaki bütünlük, alanın Türk halk edebiyatı içindeki yerini mutlak kronolojik bir aktarımın ötesinde kavramlar, edebî formlar ve temsil ilişkileri üzerinden birlikte düşünmeye imkân tanıyarak eseri alana yeni başlayan okurlar kadar konuyu akademik düzeyde çalışan ya da çalışacak olan araştırmacılar için de işlevsel bir başvuru kaynağı hâline getirmektedir.

Kaynakça

DUMAN, Mustafa; AKIN, Bülent; AYKAÇ, Onur; ERDEM KÜK, Didem Gülçin ve AKIN, Erdem (2024). *Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı-El Kitabı- (Köken, Kavramlar, Metinler, Temsilciler ve Türler)*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.